

Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ВГО Українська академія наук

Гілея
Науковий вісник
збірник наукових праць

- *Історичні науки*
- *Філософські науки*
- *Політичні науки*

Випуск 114 (№ 11)

Київ – 2016

Збірник засновано 2004 року. Вихід з друку – щомісячно

Фахове видання

з філософських, політичних наук затверджено наказом Міністерства освіти і науки України
№ 747 від 13 липня 2015 р., з історичних наук наказом МОН України № 1328 від 21 грудня 2015 р. (перереєстрація)

Свідчення про державну реєстрацію (перереєстрацію) друкованого засобу
масової інформації: серія КВ № 19946–9746 ПР від 31 травня 2013 року

Друкуються за рішенням:

Вченої ради Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
(протокол № 02 від 26 вересня 2016 р.); Президії ВГО Української Академії Наук (протокол № 16-09-26 від 26 вересня 2016 р.)

Збірник входить до міжнародної індексації

Google Scholar; EBSCO Publishing, Inc. (USA); SIS (Scientific Indexing Services) (USA); EBSCO InfoBase Index (Індія); РИНЦ (Росія);

Рецензенти:

Павчук М. І., д-р іст. наук, проф. (Україна, Київ)
Степанко М. Т., д-р філос. наук, проф. (Україна, Київ)
Ошипенко І. Г., д-р політ. наук, проф. (Україна, Київ)

Шеф-редактор:

Андрущенко В. П.,
д-р філос. наук, проф., член-кор. НАН України,
акад. НАПН України
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Головний редактор:

Вашкевич В. М.,
д-р філос. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Співредактори:

Акопян В. Г.,
д-р філос. наук, ст.н.с. (Україна, Київ)
Кивалюк О. П., д-р філос. наук, ст.н.с.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Муляр В. І.,
д-р філос. наук, проф. (Україна, Житомир)
Предборська І. М.,
д-р філос. наук, проф. (Україна, Київ)

Відповідальний секретар:

Халамандяк В. Б.,
д-р філос. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Редакційна рада:

Андрущенко В. П., д-р філос. наук, проф.,
член-кор. НАН України, акад. НАПН України
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Вашкевич В. М., д-р філос. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Свєтук В. Б., д-р іст. наук проф.,
член-кор. НАН України
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Зеленюк А. І., д-р філос. наук, проф. (Білорусь, Мінськ)
Колесник В. Ф., д-р іст. наук проф., член-кор. НАН України
(Україна, Київ)
Мирзаханян Р., д-р іст. наук проф. (Вірменія, Єреван)
Михальченко М. І., д-р філос. наук, проф., член-кор. НАН України
(Україна, Київ)
Рафальський О. О., д-р іст. наук проф. (Україна, Київ)
Солдатенко В. Ф., д-р іст. наук проф., член-кор. НАН України
(Україна, Київ)

Редакційна колегія:

З історичних наук:

Войничівська І. Н., д-р іст. наук проф. (Україна, Київ)
Дробот І. І., д-р іст. наук проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Журба М. А., д-р іст. наук проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Лазько Г. Г., д-р іст. наук, проф. (Білорусь, Гомель)
Лисак В. Ф., д-р іст. наук, проф. (Україна, Маріуполь)
Михайлюк В. П., д-р іст. наук, проф. (Україна, Старобільськ)
Стоян Т. А., д-р іст. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Сущко О. О., д-р іст. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Червеза Л. М., д-р іст. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Шановал Ю. І., д-р іст. наук, проф. (Україна, Київ)

З філософських наук:

Абасов А. С., д-р філос. наук, професор (Азербайджан, Баку)
Базалук О. О., д-р філос. наук, проф. (Україна, Київ)
Бех В. П., д-р філос. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Ворожкова В. Г., д-р філос. наук, проф. (Україна, Запоріжжя)
Герасимова Е. М., д-р філос. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Гарбар Г. А., д-р філос. наук, проф. (Україна, Миколаїв)
Жалюк В. О., д-р філос. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Жижко Т. А., д-р філос. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Купечак С. В., д-р філос. наук, проф. (Україна, Полтава)
Маколайчук А., д-р хабілітований, проф. (Польща, Познань)
Омійко О. Ф., д-р тижн. наук, проф. (Україна, Київ)
Сєвєраденко Д. Б., д-р філос. наук, доц.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Тешля С., д-р філос. наук, проф. (Польща, Вроцлав)
Яшанов С. М., д-р мед. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

З політичних наук:

Андрусівська Б. І., д-р іст. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Бабкіна О. В., д-р політ. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Балыбанов К. В., д-р політ. наук, проф. (Україна, Маріуполь)
Барзар І. М., д-р політ. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Войшалович В. А., д-р політ. наук, проф. (Україна, Київ)
Іванюк М. С., д-р політ. наук, проф. (Україна, Миколаїв)
Картушов О. В., д-р політ. наук, проф. (Україна, Київ)
Кізіма С. А., д-р політ. наук, проф. (Білорусь, Мінськ)
Котигоренко В. О., д-р політ. наук, проф. (Україна, Київ)
Крась І., д-р хабілітований, проф. (Польща, Чешкохолово)
Лашна С. В., д-р соц. наук, проф. (Білорусь, Мінськ)
Макаренко І. І., д-р мед. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Остапенко М. А., д-р політ. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Ризаренко С. Ю., д-р політ. наук, проф. (Україна, Київ)
Савельєв В. Л., д-р іст. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Срогому Т., д-р хабілітований, проф. (Польща, Чешкохолово)

Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К.: «Видавництво «Гілея», 2016. – Вип. 114 (11). – 460 с.

Концепція збірника базується на багатоплавному науковому висвітленні проблем інформаційної цивілізації, що формується. Основні рубрики охоплюють галузі історичних, філософських та політичних наук. Розрахований за фахівців гуманітарних та соціально-політичних наук

ЗМІСТ

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

Апостол М. В. Метод періодизації в системі методології історико-біографічного дослідження	7
Григорук Н. А. Дослідження Київської держави крізь призму праць Миколи Чубатого	9
Харсун О. В. Хто перетворив Мельхиседека Значка-Яворського на ідейного натхненника Колівщини?	12
Мочернюк Я. М. Поміщики Київської губернії у торговельно-фінансовому підприємстві (друга половина XIX – початок XX ст.)	16
Мясникова А. С. Програхунки в діяльності муніципальної влади міста Харкова наприкінці XIX – на початку XX ст.	19
Орлов В. М. Релігійний чинник в історії становлення українського Донбасу (XX – перша третина XX століття) в новітній українській історіографії	22
Триняк Л. В. Весільна обрядовість на Покутті в українській етнографічній спадщині другої половини XIX – початку XX ст.	24
Шкільнюк Н. М. Особливості розвитку торгівлі у містах Волинської губернії в другій половині XIX ст.	28
Гавліч І. Б. Історіографія дослідження української кредитної кооперації у Східній Галичині (кінець XIX ст. – 1914 р.)	33
Герасимов Т. Ю. Спекуляція як повсякденне явище в містах Правобережної України в роки Першої світової війни (1914–1917 рр.)	37
Лопатовський Ю. М. Виконавчі комітети громадських організацій та інститут комісарів Тимчасового уряду: проблема взаємовідносин	39
Варгатюк С. В. Українсько-польські відносини доби директорії УНР	43
Галицька-Дідух Т. В. Східногалицька проблема як об'єкт міжнародної політики (вересень – грудень 1920 р.)	46
Чирко Б. В. Заходи Радянської влади України щодо запровадження освіти німецькою мовою та організації роботи німецьких культурно-просвітніх установ (1920–ті – 1930–ті роки)	54
Власюк І. М. Аграрні заходи на Волині в роки нової економічної політики (1921–1927 рр.)	60
Кришталь С. П. Матеріально-технічне та фінансове забезпечення робітничих факультетів радянської України в 1920–і – на початку 1930-х рр.	64
Пуйда Р. Б. Культурно-просвітницька та благодійна діяльність Митрополита Андрія Шептицького в патріотичному вихованні української молоді	68
Костюк Л. В. Роль і місце О. Кандиби-Ольжича у діяльності УНР 1941–1944 рр.	71
Лаврут О. О. Санітарно-гігієнічні умови у школах УРСР після Другої світової війни.	75
Самко О. В. Історіографія репараційного аспекту відбудови харчової промисловості України (1945–1953 рр.)	79
Вербицкий Б. Д. Розвиток суспільно-політичних поглядів Михайла і Богдана Горенів	83
Лук'яненко О. В. Просторово-часові виміри повсякдення педінститутів УРСР доби «відлиги» (1953–1964 роки) (Ч.3)	87
Мащенко Н. В. Освітня реформа 1958 року на Рівненщині: суть, впровадження, наслідки	89
Костюк О. Участь України в інтеграційних процесах СНД у бененні російського політикуму у 1990-х рр.	93
Луцан І. В. Типи та форми виявів релігійних конфліктів в Чернівецькій області кінця XX – початку XXI ст.	97
Плазова Т. І. Українські наукові озерки в США	104
Папазова А. В. Орден єзуїтів в сучасній Україні.	107
Блажевич Н. О. Передумови виникнення і розвиток наукознавства у світі та Радянському Союзі.	110
Кубанов М. Ю. «Страсти по Андрею»: расхождение творческого пути режиссера А. Тарковского с официальной идеологией СССР («Пристрасти за Андрієм»: розбіжність творчого шляху режисера А. Тарковського з офіційною ідеологією СРСР)	116
Перга Т. Ю. Вплив суспільних трансформацій початку 1990-х рр. на екологічну політику країн Центрально-Східної Європи.	121
Кшановський Р. О. Особливості лідарського турніру в середньовічній Англії: історіографічний огляд (XX – початок XXI ст.)	123
Лисак О. Л. Передумови пероністського перевороту в Аргентині	128
Ибадов Ш. К некоторым проблемам исторической этнографии городов Азербайджана в XX веке (на основе материалов города Ленкорань) (До деяких проблем історичної етнографії міст Азербайджану в XIX столітті (на основі матеріалів міста Ленкорань)	131
Nasirov N. Supreme power in the Ikhanate state (on the basis of English-language works) (Верховна влада в Ілханатській державі (на основі англійських робіт)	136
Rahimli G. Background of the Kizilbash ideology (Темні плани кизилбашських ідеологів)	137
Халилов А. Коммунистическая номенклатура Азербайджанской ССР: краткая характеристика и механизмы формирования (первая половина 1920-х годов) (Комуністична номенклатура Азербайджанської РСР: коротка характеристика і механізми формування (перша половина 1920-х років)	141
Богатирьев Д. В. Развитие отношений Российской Федерации с державами Центральной Азии в рамках ОДКБ: рушієні фактори, історія, перспективи (1992–2015 рр.)	145

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

Кузнецова К. Ю. І. Кант та Ф. Ніцше: два підходи до критики метафізики.	150
Богданова Н. Г. Модель «креативної соціальної філософії освіти» у працях П. Фрейдера	154
Маевская Л. Б. Влияние ранних антропоморфистов на взгляды Ибн Тайми и формирование вахабитского учения (Вплив ранніх антропоморфістів на погляди Ібн Таймі і формування вахабітського вчення)	156

На перспективу є доцільним більш детальне вивчення періоду формування наукового світогляду академіка М. В. Зубця, вивчення чинників становлення його домінуючих наукових напрямів.

Список використаних джерел

1. Гладій М. В. Академік М. В. Зубець – талановитий учений, організатор, політичний і громадський діяч / М. В. Гладій // Розведення і генетика тварин: міжвід. тем. наук. зб. – К., 2015. – Вип. 49. – С. 6–13.
2. Єфіменко М. Я. Зубець Михайло Васильович / М. Я. Єфіменко // Вчені-селекціонери у тваринництві / наук. ред. М. В. Зубець, В. П. Буркат. – К., 1997. – С. 59–62. – («Українські вчені-аграрії ХХ ст.»; кн. 1).
3. Зубець Михайло Васильович: біобібліогр. покажч. наук. пр. за 1966–2012 роки / уклад. В. А. Вергунов, М. М. Зубець, Т. Ф. Дерлеменко [та ін.]; наук. ред. В. А. Вергунов. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К., 2014. – 372 с. – (Біобібліогр. сер. «Академіки Нац. акад. аграр. наук України»).
4. Зубець М. Вибрані твори / М. Зубець; упоряд. Б. Я. Панасюк. – К.: Аграрна наука, 2003. – 591 с.
5. Полушан Ю. П. Академік Михайло Васильович Зубець (спогади про вчителів) / Ю. П. Полушан // Зубець Михайло Васильович: біобібліографічний покажчик наукових праць за 1966–2012 роки / уклад. В. А. Вергунов, М. М. Зубець, Т. Ф. Дерлеменко та ін.; наук. ред. В. А. Вергунов. – К., 2014. – С. 68–75.
6. Свояченко М. Вірний син аграрної науки / М. Свояченко // Зубець Михайло Васильович: біобібліогр. покажч. наук. пр. за 1966–2012 роки / уклад. В. А. Вергунов, М. М. Зубець, Т. Ф. Дерлеменко та ін.; наук. ред. В. А. Вергунов. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К., 2014. – С. 21–62. – («Академіки Нац. акад. аграр. наук України»).

References

1. Hladiy M. V. Akademik M. V. Zubets' – talanovytyy uchenyy, organizator, politychnyy i hromads'kyi diyach / M. V. Hladiy // Rozvedennya i henyetyka tvaryn: mizhvid. tem. nauk. zb. – K., 2015. – Vyp. 49. – S. 6–13.
2. Yefimenko M. Ya. Zubets' Mykhaylo Vasyly'ovych / M. Ya. Yefimenko // Vcheni-selektionery u tvarynnyctvi / nauk. red. M. V. Zubets', V. P. Burkat. – K., 1997. – S. 59–62. – («Ukrayyns'ki vcheni-ahraryi XX st.»; kn. 1).
3. Zubets' Mykhaylo Vasyly'ovych: biobibliogr. pokazhch. nauk. pr. za 1966–2012 roky / uklad. V. A. Verhunov, M. M. Zubets', T. F. Derlemenko [ta in.]; nauk. red. V. A. Verhunov. – 3-tye vyd., pererob. i dop. – K., 2014. – 372 s. – («Akademiky Nats. akad. ahrary nauk Ukrayyny»).
4. Zubets' M. Vybrani tvory / M. Zubets'; uporyad. B. Ya. Panasyuk. – K.: Ahrarya nauka, 2003. – 591 s.
5. Polushan Yu. P. Akademik Mykhaylo Vasyly'ovych Zubets' (spohady pro vchytelya) / Yu. P. Polushan // Zubets' Mykhaylo Vasyly'ovych: bibliografichnyy pokazhchik naukovykh prats' za 1966–2012 roky. – K., 2014. – S. 68–75.
6. Svoiyachenko M. Virnyy syn ahraryoi nauky / M. Svoiyachenko // Zubets' Mykhaylo Vasyly'ovych: biobibliogr. pokazhch. nauk. pr. za 1966–2012 roky / uklad. V. A. Verhunov, M. M. Zubets', T. F. Derlemenko ta in.; nauk. red. V. A. Verhunov. – 3-tye vyd., pererob. i dop. – K., 2014. – S. 21–62. – («Akademiky Nats. akad. ahrary nauk Ukrayyny»).

Apostol M. V., candidate of historical sciences, doctoral student, National Scientific Agricultural Library (Ukraine, Kyiv), apostolmv@online.ua

The method of periodization in the system of historical and biographical research methodology

The value of the periodization method in the system methodological arsenal of historical and biographical research on the example of the scientific activities of the doctor of agricultural sciences, professor, academician of NAAS M. Zubets was discussed. The characteristics of the period of his scientific outlook forming, factors of the priority research areas of his activities were made. The author has proved that the period of 1990–2014 years was designated like the most creative activity of the scientist. The dominant directions of his scientific researches: the selection of beef and dairy cattle, the theory of breed and breed creation, line breeding, pedigree estimation, biotechnology and genetic aspects of selection, the basics of breeding, conservation and sustainable use of farm animals and others were generalized.

Keywords: animal husbandry, breed of farm animals, selection, breeding work, preservation of the gene pool.

УДК 94(477)

Григорук Н. А.,
кандидат історичних наук, доцент кафедри нової
і новітньої історії, Тернопільський національний
педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка
(Україна, Тернопіль), n.hryhoruk@ukr.net

Дослідження Київської держави крізь призму праць Миколи Чубатого

Розглянуто наукові погляди М. Чубатого на становлення Київської держави. Метою статті є дослідження Київської держави крізь призму праць М. Чубатого. Вчений відзначив, що Київська Русь стала засновником Київсько-Руської держави, котра складалася в основному з Київської Русі та іпозитивних територій. Дослідження розглядає питання етногенезу українського народу пов'язані з походженням Київської Русі як етнічного, географічного і державно-політичного утворення. В підсумку автор робить висновок, що М. Чубатий доводив, що Київська Русь – це одне, а децю інше Київсько-Руська держава. Дослідження ґрунтується на використанні комплексу загальнонаукових, структурно-функціональних та історичних методів.

Ключові слова: Київська держава, М. Чубатий, Русь, Україна, історія, етногенез.

Західноукраїнські землі другої половини ХІХ – початку ХХ ст. дали чимало видатних українських діячів, учених, людей, відданих національній ідеї. Були в Галичині особистості, які своїми здібностями та наполегливою працею зуміли побороти всі труднощі та вийти на передові позиції творців української історичної науки. До них належить нове, динамічне покоління вітчизняних істориків, які прагнули під науковим керівництвом Михайла Грушевського, що мало переломне значення для розвитку української національної історіографії у ХХ ст. Серед них визначне місце своєю плідною та різнобічною діяльністю посідає український історик – Микола Дмитрович Чубатий (1889–1975 рр.).

Питання оцінки М. Чубатого як дослідника Київської держави по різному трактувалось вченими. Складність оцінок обумовлена перш за все тим, що праці ученого охоплюють досить значний історичний період: обіймаючи історію України від найдавніших часів до 60-х рр. ХХ ст., комплексно проблема дослідження Київської держави висвітлюється М. Чубатим у ряді історичних праць. Це роботи «До питання про початки української нації» [1], «Княжа Русь–Україна та виникнення трьох східнослов'янських націй» [2] «Історія Християнства на Русі–Україні» т. 1 (1965 р.), т. 2, ч. 1 (1976 р.) [3]; 4], «Українська історична наука (її розвиток та досягнення)» [5].

Зазначимо, що інстинкт аналітичного історика, який слідує за подіями в Україні, спрямованими на знищення національного стрижня минулого української нації та паралельного процесу русифікації української історіографії, змусив М. Чубатого присвятити багато уваги дослідженню процесу етногенезу та формування нації. Учений відзначав, що головною тематикою його наукової праці є українська нація, її поява та консолідація в однонаціональній організм. Власне, питання виникнення Київської Русі М. Чубатий вважав одним з найскладніших в історії України. Пошук джерел нації Русі–України – це була провідна ідея М. Грушевського. Цю ідею розбудовували учні історичної школи М. Грушевського, які були істориками–державниками і становили четверту всесторонньо активну генерацію українських істориків. Історики України четвертої генерації різних ділянок історичних наук – загальної історії, археології, історики українського права, етногенезу, етнографії, спираючись

на праці чотирьох генерацій, дали повну та всесторонню наукову систему минулого України. До них належав і М. Чубатий [5, с. 18, 21]. Його цікавила перш за все справа народження, консолідації та розвитку нації в ділянці державного життя, церковного та правового, він вважав себе істориком давньої історії та українського середньовіччя [6, с. 70].

Зауважимо, що до дослідників Київської держави в першу чергу відноситься М. Грушевський. Ще у 1904 р. він закрив у своїй праці «Звичайна схема «руської» історії й справа раціонального укладу історії східного слов'янства», в якій прийняв за основу історії східнослов'янських народів факт існування трьох східнослов'янських народів: українського, білоруського і російського, кожен з яких має свою власну історію [7]. На основі вичерпних історичних, етнологічних, філологічних, археологічних та антропологічних досліджень М. Грушевський зробив висновок, що східноєвропейська історія повинна базуватися на етнографії основних народів Росії, тому що Росія – це не держава однієї нації, а держава багатьох народів. Іншими словами, історія України–Русі розвивалася власне на українській території, а історія росіян та білорусів розгорталася у їхніх територіальних межах. Тобто початкова стадія української історії починається за Київської Русі і триває до татарського вторгнення в східну Європу, – наголошував М. Чубатий [8, с. 355].

Провідною ідеєю М. Грушевського була історія народу, а не держави, тому у першому томі своєї історії він обґрунтував окремість росіян, українців і білорусів ще від передісторичних часів. Проте він «не дав історичної концепції старої Київсько–Руської держави, що було очевидно слабкістю Грушевського», – відзначав М. Чубатий [5, с. 17].

Слід зазначити, що в 40-х роках ХХ ст. радянські праці не намагалися заперечити існування національних відмінностей між росіянами та українцями, – відзначав М. Чубатий. Вони також не заперечували той факт, що історія Київської Русі – це найдавніший період української історії. Проте вони заявляли, що цей період є спільною історією російського, українського і білоруського народів [8, с. 353].

Таким чином, що тему необхідно було доповнити додатковими дослідженнями не тільки історичного, але й археологічного, антропологічного і лінгвістичного характеру. Коли в М. Грушевського етногенетичне формування трьох східнослов'янських народів залишається ще в стадії гіпотези, то в М. Чубатого цей процес завершується документально, а відтак синтетично. В процесі отримання матеріальних доказів він цікавився археологічними розкопками на території України, слідував за знахідками та використовував їх в підкріпленні тез етнічного походження українців. Адаже відстояти та довести помилковість російської схеми чи сучасної донедавна, радянської, з її наполяганням про «спільну колись» всіх трьох народностей – росіян, українців і білорусів, через різні об'єктивні і суб'єктивні фактори було нелегким завданням.

М. Чубатий критикував книгу Бернарда Пареса «Russia and the Peace» («Росія і мир») через твердження автора, який називав українців і білорусів не незалежними народами, а росіянами, припускався й інших численних історичних помилок. Учений писав, що коли якийсь журналіст або

дилетант в історичних працях плутає Русь з Росією, його можна пробачити, але коли він – професійний історик, який повинен знати, що ці два терміни неідентичні, що від старої Київської Русі походить не сучасна Росія, а Україна, і що «русин» – це не росіянин, а насправді українець. Проте у деяких місцях своєї праці Б. Парес вказував, що українці не тільки відмінні від росіян, але вони – справжні нащадки Київської Русі [9, с. 179].

Питання етногенезу українського народу М. Чубатий намагався з'ясувати через такі дефініції історичної науки, як народ і нація. Він розглядав народ як свідому своєї єдності спільність мільйонів духовно зв'язаних людей, в яких впродовж століть живуть ті самі духовні цінності – мова, релігія, мораль і бажання жити на тій самій території і обороняти її [5, с. 9]. Історик підкреслював, що коли народ створював свою власну державу з правовою та економічною системою, тоді й ставав нацією, адже в Європі національність ототожнювалась власне з державною приналежністю [5, с. 10].

Історик відзначав, що в ХІ ст. Русь і Русини були вже не тільки народом, свідомим своєї єдності, а й нацією з національною свідомістю і гідністю. Прикладів почуття спільноти з усією руською нацією є багато, особливо у Київському літописі з ХІІ ст. У цьому вчений посилався на митрополита Іларіона, сучасника Я. Мудрого, який в ХІ–ХІІ ст. писав, що «ми є не з абиякої, а Руської Землі, що є відомою по всіх кінцях світу» [5, с. 10].

Безпосередньо з питанням етногенезу українського народу пов'язане походження Київської Русі як етнічного, географічного і державно-політичного утворення. Тож з'ясуємо походження терміну «Русь» за працями М. Чубатого «Княжа Русь–Україна та виникнення трьох східнослов'янських націй» [2], «Українська історична наука (її розвиток та досягнення)» [5] та ін.

М. Чубатий висунув гіпотезу, згідно з якою першою історичною назвою українського народу є русин, збірню Русь. Уже в VII ст. стосувалася вона племен Придніпров'я до антів. Осередком Русі було плем'я полян в околиці Києва. Згодом назва Русь поширювалася поступово на інші племена Правобережжя – древлян, волинян, уличів, тиверців та нарешті на білорусів, мешканців Галичини та обох узбіч Карпат. Назва Русь, русин була пов'язана із світлою добою Київсько–Руської держави, тому навіть після її розпаду наповнювала русинів почуттям самовпевненості та культурної вишестості під чужою владою і свідомістю, що Русь має право на власне державне життя [5, с. 9–10].

Таким чином, учений доводив, що Київська Русь у другій половині IX ст. була вже державою, що охоплювала територію на схід і захід від середнього Дніпра, консолідуючи етнічно споріднені племена антської групи слов'ян. На соціально-економічний та культурний стан імперії вирішальний вплив мали географічні умови, а саме кліматично-рослинні зони та водно-комунікаційні артерії. Степ і лісостеп, що простягався від річки Дінця до Карпат, впродовж сотні років був основною територією українського народу. Саме на цих придніпрових частинах у середині IX ст. була вже сформована одноетнічна держава Київська Русь [5, с. 24]. Зона східноєвропейського степу і лісостепу була сприятлива для розвитку землеробства і скотарства. «Це територія українського народу та його предків», – зазначав М. Чубатий [5, с. 25].

Історик прагнув обґрунтувати, що в добу Київської Русі перед нашествиям татар назва Русь мала етнічне розуміння території та народу сьогоденної України, а північні землі – це своєрідні колонії Русі. Тому М. Чубатий вважав, що Русь була переважальною частиною і творцем Київської держави – імперії. Від середини XI ст. юридичне поняття «Руська земля» поступово поширилося на всю державу, а поняття «земля» в часи «Руської Правди» було тотожне з терміном «державою». Отже, ученний зазначав, що в ту добу «Русь була етнічним поняттям нинішньої України, а Руська земля – поняттям політичним, держави, створеної Руссю, значить Київської імперії» [2, с. 16].

Окрім того, у статті «The Meaning of «Russia» and «Ukraine» («Значення назв «Росія» та «Україна») ученний відзначав, що в етнічній концепції давня Русь була Україною, але ніколи не була Росією [8, с. 358]. М. Чубатий наголошував, що в дотатарський період термін Русь охоплював територію сучасної України і на території Русі тоді не було етнічних російських територій [8, с. 360].

На основі аналізу цих історичних реалій ученний зробив висновок, що «Русь, Русин – це стара наша назва, під якою наш народ був могутньою державною нацією, власником могутньої імперії» [5, с. 11–12].

З часів своєї першої появи на арені історії давня українська Київська держава, відома під назвою Русь, завжди була в тісних стосунках з грецьким світом. Вплив греків на українців, особливо вплив грецьких колоній, розкиданих по українському берегу Чорного моря, історичний факт, – підкреслював історик у статті «Ukraine and the Western World» («Україна і Західний світ») [10, с. 151].

У свою чергу, Д. Дорошенко опублікував на німецькій мові працю про історичне походження та значення слова Русь, Росія та Україна. Автор впровадив у німецьку термінологію стару назву Русь та вказав її значення спочатку як назви полян, а згодом сьогоденної України. З його думками погоджувався М. Чубатий, відзначаючи у рецензії, що праця написана в об'єктивному та науковому стилі й це надає їй «лише більшої вартості та переконувачої сили» [11, с. 311–312].

М. Чубатий вважав, що етнічною основою давньоруської держави були анти, як перші історичні предки українського народу. Ученний писав, що анти – «це далекі нащадки наддніпрянських трипільців і недалеки предки історичних русинів, нинішніх українців» [2, с. 33]. Міркування М. Чубатого про анти знаходимо у статті «The Beginning of Russian History» («Початки російської історії») [12]. Анти – давня землеробська цивілізація, яка проживала на території сучасної України більше 2 тис. років і пережила почергові вторгнення скіфів, сарматів, готів, гунів і аварів. Вони зазнавали сильного впливу грецької культури, оскільки вздовж узбережжя анти було багато колоній. За свідченнями візантійських джерел, анти мали демократичну форму правління. Влада їхніх князів була обмежена радою, що складалася з голів сімей. Вони володіли розвинутим відчуттям свободи і відчували потяг до мистецтва. Жінки відігравали важливу роль в житті анти, були вільними і рівноправними з чоловіками. Анти населяли територію по обидва боки Карпат і на схід аж до Дону. Вони утворювали найцивілізованішу частину держави [12, с. 268].

М. Чубатий стверджував, що анти були розкидані по всій території сучасної України. Угрупування, подібні

до анти, змішуючись із слов'янами, поширилися до південних словен, південних поляків і на захід аж до східного підніжжя Альп [8, с. 361].

Історик погодився з думкою російського археолога П. Третьякова, що політичні союзи анти і склавинів не могли об'єднати у своїх межах усіх слов'янських племен. Поза межами їх союзів залишилися північні слов'янські племена, які заселяли верхів'я Дніпра та басейну Вісли, а це була основна територія білорусів і частково росіян [2, с. 33].

Саме тому М. Чубатий зробив висновок, що у поселеннях анти видно не просто територію, але доволі чітко позначено межі українського етнічного масиву: на півночі – з майбутніми росіянами та білорусами, на заході – з історичними предками поляків, на сході – по річці Донець, на півдні – Чорним морем та обома узбіччями середніх Карпат. Отож, етнічні межі анти VI ст. були такі ж, як межі тих слов'янських племен, що увійшли до складу Київської Русі в етнічному розумінні. Це підтверджував навіть російський радянський археолог Б. Рибаків, який писав, що матеріальні пам'ятки свідчать, що культура, створена в VI ст. анти слов'янами, була основою для Київської держави, для багатой і строкатої культури Київської Русі. Багато що з київського життя X–XI ст. входить своїм корінням в антську епоху: землеробство, скотарство, рабство, спалювання рабів на могили князя, збірки скарбів та ін. Київські князі X ст. розмовляли тією ж мовою, що й анти VI ст., вірили в того самого бога Перуна, плавали тими самими антськими водними шляхами [2, с. 33–34].

На основі аналізу цих історичних реалій М. Чубатий стверджував, що поселення анти не переходило за лісостепову смугу Східної Європи, тобто за північну етнічну межу українського народу. Тому всі українські історики й археологи і навіть неукраїнські (Л. Нідерле), з російськими О. Спіцином, Б. Грековим та іншими, ідентифікують анти з безпосередніми предками Русі, русичами–українцями. Б. Греков чітко стверджував, що територією антської культури є смуга українського чорнозему і перехідна смуга лісостепу, тобто основна етнічна територія українського народу [2, с. 34]. Російські вчені М. Погодін і О. Шахматов теж визнавали, як відзначав М. Чубатий, що анти – це перш за все предки населення сучасної України, але вони бездоказово хотіли їх вважати предками усіх східних слов'ян. Далі історик наголошував, що анти – «це предки лише українського народу, а їх поселення покриваються виключно з Київською Руссю, з нинішньою Україною в етнічному розумінні» [2, с. 35]. Додамо, що і в праці «Українська історична наука (її розвиток і досягнення)» М. Чубатий наголошував, що анти були перші історичні предки українського народу і близько 560 р. вони заснували Київ і «десь тоді дали початок першій державі над середнім Подніпров'ям, яка вже відома в історії» [5, с. 22].

Розглядаючи середньовічний період української державності, М. Чубатий ділить його на час існування Київської Русі і Київсько–Руської імперії. Перший період починається з VI ст. (анти тоді влилися в плем'я полян) і закінчується в X ст. за князювання Олега, Ігоря, Ольги і Святослава. Другий період – аж до 1169 р. (знищення Києва А. Боголюбським) з тим, що майже половина земель Київсько–Руської імперії залишалася об'єднаною з Галицько–Волинським князівством до 1349 р. [6, с. 70].

На переконання вченого, немає сумніву, що початком історичних часів українського народу була Київська Русь, як державний організм, створений антськими слов'янами. Навколо Київської Русі почали об'єднуватися всі інші етнічно споріднені племена. Отже, до неї як одноетнічної держави приєднувалися території з населенням зовсім іншого походження, економічного та духовного життя і нижчої цивілізації. Вчений відзначав що Київська Русь стала засновником Київсько-Руської імперії, котра складалася в основному з Київської Русі та колоніальних територій [2, с. 45].

Варто наголосити також на важливому, на нашу думку, аспекті поглядів М. Чубатого щодо етногенезу українського народу. Історик вказав, що одночасно з політичним розпадом Київсько-Руської імперії у XII ст. назва Русь поширилася на захід і в середині XII ст. Волинь стала також частиною Русі. Отже, вкінці XII і на початку XIII ст. Галичина стала частиною Русі, коли галицько-волинський князь Роман Мстиславович, зайнявши Київ, проголосив себе «самодержцем всея Русі». З того часу і Галичина вважалась частиною Русі й брала активну участь у захисті всієї держави від степовиків у битві біля Калки (1223 р.), і пізніше неодноразово від татар. На той час закінчилося формування українського народу [2, с. 63].

Таким чином, М. Чубатий доводив, що Київська Русь – це одне, а дещо інше Київсько-Руська держава. Безперечно є те, що на території Київсько-Руської імперії зародилися і розвивалися три східнослов'янські народи, але не на території Київської Русі. Своєю методу етногенезу на прикладі українського народу М. Чубатий застосовував до процесу формування російського і білоруського народів.

Список використаних джерел

1. Чубатий М. До питання про початки української нації / Микола Чубатий // Діло. – 1931. – 23, 24, 25, 27, 28 січня. – Ч.14–19.
2. Чубатий М. Князь Русь Україна та виникнення трьох східнослов'янських націй / Микола Чубатий // Записки НТШ. – Т.178. – Нью-Йорк – Париж, 1964. – 159 с.
3. Чубатий М. Історія християнства на Русі-Україні / Микола Чубатий // Т. I до 1353 р. – Рим – Нью-Йорк: Видання Українського Католицького Університету в Римі, 1965. – 816 с.
4. Чубатий М. Історія християнства на Русі-Україні / Микола Чубатий // Т. II. – Ч. I. (1353–1458). – Рим – Нью-Йорк: Видання Українського Католицького Університету в Римі, 1976. – 263 с.
5. Чубатий М. Українська історична наука (її розвиток та досягнення) / Микола Чубатий // Філадельфія: Америка, 1971. – 53 с.
6. Горак С. М. Микола Чубатий – історик Української етногенезу / Степан Горак // У пошуках історичної правди: Збірник на пошану Миколи Чубатого, 1889–1975 / Ред. Григор Лужницький і Ярослав Падок. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1987. – С.65–81. – (Записки НТШ. – Т.205. Історично-філософська секція. Правничі комісії. Ч.2).
7. Грушевський М. Звичайна сьмега «руської» історії й справа раціонального укладу історії східного слов'янства / Михайло Грушевський // Вивід прав України. – Львів: Слово, 1991. – С.7–13.
8. Chubaty N. The Meaning of «Russia» and «Ukraine» / N. Chubaty // The Ukrainian Quarterly. – 1945. – Vol.1. No.4. – P.351–364.
9. Chubaty M. Russia and the Peace, by Sir Bernard Pares. 293 pp. Macmillan. New York, 1944 / N. Chubaty // The Ukrainian Quarterly. – 1945. – Vol.1. No.2. – P.178–180.
10. Chubaty N. i Ukraine and the Western World / N. Chubaty // The Ukrainian Quarterly. – 1947. – Vol.3. No.2. – P.145–158.
11. Doroshenko D.: Die Namen «Rus» «Russland» und «Ukraine» in ihrer historischen und gegenwartigen Bedeutung. Abhandlungen des Ukrainisch-Wissenschaftlichen Institutes, Berlin III Band. 1931, st. 1–23 / N. Chubaty // Дзвоні. – 1932. – Ч.4. – С.311–312.
12. Chubaty N. The Beginnig of Russian History / N. Chubaty // The Ukrainian Quarterly. – 1947. – Vol.3. No.3. – P.262–273.

References

1. Chubaty M. Do pytannta pro pochatky ukraiyinskyoi natsiyi / Mykola Chubaty // Dilo. – 1931. – 23, 24, 25, 27, 28 sichnya. – Ch.14–19.
2. Chubaty M. Knyazha Rus Ukrainy ta vynyknennya trox svidnoslov'yanskyx natsij / Mykola Chubaty // Zapysky NTSh. – T.178. – Nyu-York – Paryzh, 1964. – 159 s.
3. Chubaty M. Istoriya xrystytyanstva na Rusy-Ukrayini / Mykola Chubaty // T. I do 1353 r. – Rym – Nyu-York: Vydannya Ukrayynskogo Katolytzkogo Universtyetu v Rymy, 1965. – 816 s.
4. Chubaty M. Istoriya xrystytyanstva na Rusy-Ukrayini / Mykola Chubaty // T. II. – Ch. I. (1353–1458). – Rym – Nyu-York: Vydannya Ukrayynskogo Katolytzkogo Universtyetu v Rymy, 1976. – 263 s.
5. Chubaty M. Ukrayynska istorychna nauka (yiyi rozvytok ta dosyagennya) / Mykola Chubaty // Filyadelfiya: Ameryka, 1971. – 53 s.
6. Gorak S. M. Mykola Chubaty – istoryk Ukrayynskoyi etnogenезy / Stepan Gorak // U poshukax istorychnoy pravdy: Zbirnyk na poshamu Mykoly Chubatogo, 1889–1975 / Red. Grygor Luzhnytskyy i Yaroslav Padox. – Nyu-York – Paryzh – Sydnej – Toronto, 1987. – S.65–81. – (Zapysky NTSh. – T.205. Istorychno-filosofichna sekciya. Pravnycha komisiya. Ch.2).
7. Grushevskyy M. Zvyčajna svema «ruskoyi» istoriyi j sprava racionalnogo ukladu istoriyi svidnogo slov'yansva / Mykajlo Grushevskyy // Vvyid prav Ukrainy. – Lviv: Slovo, 1991. – S.7–13.
8. Chubaty N. The Meaning of «Russia» and «Ukraine» / N. Chubaty // The Ukrainian Quarterly. – 1945. – Vol.1. No.4. – P.351–364.
9. Chubaty M. Russia and the Peace, by Sir Bernard Pares. 293 pp. Macmillan. New York, 1944 / N. Chubaty // The Ukrainian Quarterly. – 1945. – Vol.1. No.2. – P.178–180.
10. Chubaty N. i Ukraine and the Western World / N. Chubaty // The Ukrainian Quarterly. – 1947. – Vol.3. No.2. – P.145–158.
11. Doroshenko D.: Die Namen «Rus» «Russland» und «Ukraine» in ihrer historischen und gegenwartigen Bedeutung. Abhandlungen des Ukrainisch-Wissenschaftlichen Institutes, Berlin III Band. 1931, st. 1–23 / N. Chubaty // Drvony. – 1932. – Ч.4. – С.311–312.
12. Chubaty N. The Beginnig of Russian History / N. Chubaty // The Ukrainian Quarterly. – 1947. – Vol.3. No.3. – P.262–273.

Hryhoruk N. A., Ph.D., associate professor of modern and contemporary history and history teaching methods, Ternopil National Pedagogical University Volodymyr Gnatyuk (Ukraine, Ternopil), n.hryhoruk@ukr.net

Kiev state research through papers Nicholas Chubaty's

Considers scientific views of created the formation of the Kievan State. The article is a study of the Kievan state through the prism of the works of N. Chubaty. The scientist noted that Kievan Rus was the founder of Kyiv-Rus, which consisted mainly of Kievan Rus and colonial territory. Doslidzhennya consider ethnogeny Ukrainian people connected with the origin of Kievan Rus as ethnic, geographic and public-policy formation. In the end, the author concludes that N. Chubaty maintained that Kievan Rus – is one thing, something else Kyiv-Rus. The study is based on the use of complex general, structural-functional and historical methods.

Keywords: Kyiv State, N. Chubaty, Rus, Ukraine, history, descent.

УДК 94(477)«17»

Харсун О. В.,

кандидат історичних наук, провідний науковий співробітник відділу науково-освітньої роботи КУ «Обласний художній музей» ЧОР (Україна, Черкаси),
o1a0612@yandex.ru

ХТО ПЕРЕТВОРИВ МЕЛЬХІСЕДЕКА ЗНАЧКА-ЯВОРСЬКОГО НА ІДЕЙНОГО НАТХНЕННИКА КОЛІВЩИНИ?

На прикладі відомої історичної постаті України XVIII ст. – Мельхиседека Значка-Яворського розглядається проблема реального протиставлення між православними, уніатами та католиками на території півдня Київського воєводства в період розгортання галицького руху. Виділяються основні аспекти становлення православних церков та монастирів крім та напружені діяльності Ігумена Мотропінського монастиря в обороні православної віри на підконтрольному Речі Посполитій Правобережжя. Також ведеться пошук причин, згідно з якими південні дослідники та мемуаристи XVIII – XIX ст. назвали очільником Коліївщини 1768 р. та галицького руху загалом у Київському воєводстві Мельхиседека Значка-Яворського.

Збірник наукових праць «Гілея: науковий вісник»